

УДК 336.825.6121.11

В.С. Поліщук, кандидат економічних наук, доцент Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі КПНУ)

ПОРЯДОК ОПОДАТКУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

На основі законів України, нормативно-правових актів і науково-дослідних праць провідних вітчизняних вчених економічного спрямування розкрита економічна суть оподаткування, здійснена аналітична робота з питань обґрунтування необхідності вдосконалення податкової системи.

Ключові слова: оподаткування, порядок, дохід, продаж, нарахування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Подолання економічної кризи і виведення країни на вищий щабель соціального і економічного розвитку – одне з головних завдань, яке стоїть перед урядом молодій українській державі, її вищими директивними органами.

Успішне вирішення даного завдання неможливо без усесторонньої мобілізації внутрішніх і зовнішніх засобів і джерел, одним із яких безумовно є науково обґрунтоване оподаткування як юридичних, так і фізичних осіб. Від того, на скільки ефективно і раціонально буде діяти податкова система, значною мірою залежить становлення і зміцнення ринкових відносин, розширення і збільшення виробництва тощо. Правильно обрана, економічно і соціально обґрунтована податкова система, підкреслює вчена К. Пріб, спроможна стати дієвим важелем піднесення економіки, спонукати до активізації інвестиційних процесів, розширення господарської діяльності, підвищення добробуту населення [12, с. 7].

Виходячи із вище сказаного, можна зробити висновок про важливість науково обґрунтованого оподаткування фізичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням вдосконалення системи оподаткування приділяли і приділяють увагу ряд провідних вітчизняних і зарубіжних вчених економістів: М. Білик, І. Золотко [5], Ф. Бутинець, Н. Шатило [6], П. Гега, Л. Доля [7], В. Завгородній [8], І. Русакова, В. Кашин, А. Толкушев, П. Мельник [10], А. Ємильянов, В. Сліпець та інші.

Особливо зріс інтерес до вдосконалення системи оподаткування з доходів фізичних осіб. Даній проблематиці значну увагу приділяють вчені К. Пріб [12], В. Мельник, І. Грицаєнко [10], С. Онисько, І. Тофан, О. Грицина та інші, які розкривають не тільки зміст прибуткового податку, але й вказують на механізм і важелі його здійснення, підкреслюючи необхідність вдосконалення даного механізму. Вище згадані вчені в своїх наукових доробках розкривають також зміст категорій оподаткування, що сприяє поглибленню розуміння змісту, здійснення процесу сплати податку до бюджету країни.

Із набуттям Україною незалежності, а також зі зміною курсу економічного розвитку, відновлення права приватної власності та вільного підприємництва з'явилась необхідність трансформації податкової системи на ринкові засади. Саме на це направлено ряд законодавчих і нормативних актів, прийнятих Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України і указами Президента України:

- Закон України «Про систему оподаткування» від 25.06. 1991 р. у редакції Закону від 18.02. 1997 р. (зі змінами та доповненнями);
- Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12. 1994 р. у редакції Закону від 22.05. 1997 р. (зі змінами та доповненнями);
- Закон України «Про податок з фізичних осіб» від 22.05. 2003 р. (зі змінами та доповненнями);
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки та збори» від 20.05. 1993 р. (зі змінами та доповненнями);
- Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 28.06. 1999 р. (зі змінами та доповненнями).

Усі вище згадані постанови і акти направлені на поглиблення і вдосконалення основ податкової системи.

Мета дослідження – виявлення особливостей оподаткування окремих видів доходів з фізичних осіб з ціллю вдосконалення податкової системи, шляхів і резервів.

Завдання дослідження:

- проведення аналітичної роботи з питань нарахування та сплати окремих видів податків фізичними особами залежно від статті їх доходів;
- виявлення складових елементів оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході дослідження і аналізу наукових праць провідних вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів дійшли висновку про те, що в Україні, як відмічає вчена К. Пріб, встановлено особливий порядок оподаткування окремих видів доходів фізичних осіб, а саме:

1. Оподаткування доходу від надання нерухомості в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм). У цьому випадку податковим агентом платника податку-орендодавця щодо його доходу від надання в оренду земельної ділянки сільськогосподарського призначення, земельної частки (паю), майнового паю, іншого нерухомого майна є орендар. При цьому об'єкт оподаткування визначається, виходячи з розміру орендної плати, зазначеної в договорі оренди, але не менше мінімальної суми орендного платежу. Якщо орендар є фізичною особою, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, то особою, відповідальною за нарахування та сплату (перерахування) податку до бюджету, є платник податку-орендодавець. Доходи від надання нерухомості в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм) кінцево оподатковуються при виплаті за їх рахунок.

2. Оподаткування процентів. За особливим порядком оподатковуються доходи платника податку у вигляді:

- процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок (у тому числі картковий рахунок);
- процентних або дисконтних доходів за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом;
- процентів на вклад (внесок) до кредитної спілки;
- інвестиційних доходів, які виплачуються компанією, яка управляє активами інституту спільного інвестування;
- доходу за іпотечним сертифікатом участі, іпотечним сертифікатом з фіксованою дохідністю;
- деяких інших доходів, прямо визначених Законом України «Про оподаткування доходів фізичних осіб» від 22.05. 2003 р.

Ставка податку з цих доходів становить 5% від об'єкта оподаткування. Особа, яка здійснює нарахування (сплату) таких доходів на користь платника податку, визнається податковим агентом платника податку. Такі доходи кінцево оподатковуються при виплаті за їх рахунок.

3. Оподаткування дивідендів. Податковим агентом платника податку при нарахуванні (виплаті) на його користь дивідендів є емітент корпоративних прав або – за його дорученням – інша особа, яка здійснює таке нарахування (виплату). При цьому податковим агентом виступає навіть та юридична особа, яка оподатковується за спрощеною системою оподаткування або звільнена від сплати податку на прибуток підприємств. Дивіденди, нараховані платнику податку емітентом корпоративних прав – резидентом, що є фізичною або юридичною особою, підлягають оподаткуванню за основною загальноприйнятою ставкою (15%, а 2004-2005 рр. – 13%). Доходи від дивідендів кінцево оподатковуються при виплаті за їх рахунок.

4. Оподаткування роялті. Оподаткування роялті здійснюється за правилами, встановленими для оподаткування дивідендів, без застосування виключень.

5. Оподаткування виграшів та призів. Податковим агентом платника податку при нарахуванні на його користь доходу у вигляді призів, виграшів у лотерею (крім державних лотерей), інших розіграшів або виграшів в азартних іграх є особа, яка здійснює таке нарахування. При нарахуванні доходів у вигляді виграшів у лотерею (крім державних лотерей) або в інших розіграшах, які передбачають попереднє придбання платником податку права на участь у таких лотереях чи розіграшах, не беруться до уваги витрати, понесені платником податку у зв'язку з одержанням такого доходу. При нарахуванні доходу, отриманого у вигляді виграшу в азартних іграх в казино, інших гральних місцях чи домах, за винятком гри в тоталізатор, враховуються витрати платника

податку, понесені ним у зв'язку з отриманням такого доходу протягом робочого дня (зміни). При нарахуванні доходу, отриманого у вигляді виграшу в азартних іграх в тоталізатор, враховуються витрати платника податку, понесені ним у зв'язку з отриманням такого доходу протягом періоду з початку прийняття ставки до завершення розіграшу. Такі доходи кінцево оподатковуються при виплаті за їх рахунок. Проте платник податку, який отримує дохід у вигляді виграшу в азартні ігри в казино, інших гральних місцях чи вдома, зобов'язаний включити до складу свого загального оподаткованого річного доходу позитивну різницю між сумою доходу та документально підтвердженими витратами, понесеними у зв'язку з отриманням такого доходу протягом року.

6. Оподаткування інвестиційного прибутку. Облік фінансових результатів операцій з інвестиційними активами проводиться платником податку самостійно, окремо від інших доходів і витрат. Інвестиційний прибуток обчислюється як позитивна різниця між доходом, отриманим платником податку від продажу окремого інвестиційного активу, та його вартістю, що розраховується, виходячи з суми витрат, понесених у зв'язку з придбанням такого активу. Якщо в результаті розрахунку виникає від'ємне значення, воно вважається інвестиційним збитком. Існують такі обмеження щодо можливостей урахування інвестиційного збитку з метою оподаткування.

По-перше, якщо протягом 30 календарних днів до дня продажу пакета цінних паперів (корпоративних прав), а також протягом наступних 30 календарних днів за днем такого продажу платник податку придбає пакет ідентичних цінних паперів (корпоративних прав), то:

- а) інвестиційний збиток, що виник внаслідок такого продажу, не враховується при визначенні загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами;
- б) вартість придбаного пакета для цілей оподаткування визначається за ціною його придбання, але не нижче ціни проданого пакета.

По-друге, якщо платник податку протягом звітного року продає інвестиційний актив за договором, який зумовлює право на його зворотний викуп наступного року чи придбає опціон на такий викуп, то інвестиційний збиток, який виникає внаслідок такого продажу, не враховується при визначенні загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами.

По-третє, якщо платник податку, який продає інвестиційний актив протягом звітного податкового року, внаслідок чого виникає інвестиційний збиток, придбає такий інвестиційний актив або ідентичний йому пакет наступного податкового року, то для цілей оподаткування вартість придбаного пакета визначається на рівні ціни такого проданого пакета, відповідно до збільшеної або зменшеної ціни на різницю між цінами придбання цих двох пакетів.

По-четверте, якщо платник податку продає пакет цінних паперів (корпоративні права) пов'язаним з ним особам, то інвестиційний збиток, що виникає внаслідок такого продажу, не враховується при визначенні загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами.

По-п'яте, якщо платник податку дарує інвестиційний актив або передає його у спадщину, то інвестиційний збиток, що виникає внаслідок такого дарування або надання у спадщину, не враховується при визначенні загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами.

До складу загального річного оподаткованого доходу платника податку включається позитивне значення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами за наслідками такого звітного року. Загальний фінансовий результат операцій з інвестиційними активами визначається як сума інвестиційних прибутків, отриманих платником податку протягом звітного року, зменшена на суму інвестиційних збитків, понесених платником податку протягом такого року. Якщо загальний фінансовий результат операцій з інвестиційними активами має від'ємне значення, його сума переноситься у зменшення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами наступних років до повного погашення.

7. Оподаткування благодійної допомоги. Благодійна допомога для цілей оподаткування поділяється на цільову і нецільову. Цільовою є благодійна допомога, яка надається під визначені умови та напрями її витрачання, а нецільовою вважається допомога, яка надається без встановлення таких умов або напрямів. Благодійну допомогу не включають до складу оподаткованого доходу платника податку.

8. Особливий порядок оподаткування доходів, отриманих за договорами довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійних вкладів.

Так, підлягають оподаткуванню за ставкою 13% (з 01.01. 2007 р. – 15%):

а) 60% суми одноразової страхової виплати за договором довгострокового страхування життя при досягненні застрахованою особою певного віку, обумовленого в такому страховому договорі або при її дожитті до закінчення терміну договору; виплат пенсії на визначений строк, що проводиться з недержавного пенсійного фонду учаснику фонду;

б) 60% сум регулярних і послідовних виплат (ануїтетів) за договором довгострокового страхування життя, пенсійних виплат за договором пенсійного вкладу, виплат довічної пенсії (довічні ануїтети); викупної суми при достроковому розірванні страхувальником договору довгострокового страхування життя; суми коштів, які виплачуються вкладнику з його пенсійного рахунку в зв'язку з достроковим розірванням договору пенсійного вкладу; суми одноразових пенсійних виплат учаснику недержавного пенсійного фонду.

Водночас не підлягають оподаткуванню:

а) суми регулярних та послідовних виплат (ануїтетів) за договором довгострокового страхування життя або пенсійних виплат за договором пенсійного вкладу, виплат пенсій на визначений строк або довічних пенсій, одержувані платником податку – резидентом, що має вік, не менший 70 років;

б) сума страхової виплати за договором довгострокового страхування життя, якщо внаслідок страхового випадку застрахована особа отримує інвалідність I групи;

в) сума виплат за договором пенсійного вкладу, виплат пенсії на визначений строк, довічних або одноразових пенсій, якщо вкладник, учасник недержавного пенсійного фонду чи застрахована особа отримує інвалідність I групи.

Дохід у вигляді страхової виплати або виплати за договором пенсійного вкладу чи за договором недержавного пенсійного забезпечення, що сплачується спадкоємцю платника податку, оподатковується за правилами, встановленими для оподаткування спадщини.

9. Оподаткування іноземних доходів. Якщо платник податку отримує доходи з іноземних джерел, їх включають до його сукупного оподатковуваного доходу. Проте якщо з таких доходів платник уже сплатив податки за кордоном, то згідно з нормами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, платник податку може зменшити суму річного податкового зобов'язання на суму податків, сплачених за кордоном (крім податку на капітал (приріст капіталу), податків на майно; поштових податків; податку на реалізацію (продаж), інших непрямих податків незалежно від того, чи підпадають вони під категорію прибуткових податків або вважаються окремими податками згідно із законодавством іноземних держав).

Зазначимо, що сума сплачених податків за кордоном може перевищувати суму нарахованого податку на доходи фізичних осіб в країні, резидентом якої є платник. В окремих країнах (наприклад, в Італії, окремих штатах США) таке від'ємне зобов'язання відшкодовується з бюджету країни, резидентом якої є платник. В Україні аналогічне відшкодування не здійснюється.

10. Оподаткування операцій з продажу об'єктів нерухомого майна. Дохід, отриманий платником податку від продажу не частіше одного разу протягом звітного податкового року будинку, квартири чи кімнати (включаючи землю, що знаходиться під таким об'єктом нерухомого майна, або присадибну ділянку), оподатковується за ставкою у розмірі 1% від вартості такого майна, якщо загальна площа будинку, квартири або кімнати не перевищує 100 м² метрів.

У разі, коли площа такого об'єкта нерухомого майна перевищує 100 м², частина доходу, пропорційна сумі такого перевищення, підлягає оподаткуванню за ставкою 5%.

Дохід, отриманий платником податку від продажу протягом звітного податкового року більш ніж одного з об'єктів нерухомості або від продажу об'єкта нерухомості, іншого ніж будинок, квартира чи кімната, підлягає оподаткуванню за ставкою 5%. У такому ж порядку оподатковується дохід від продажу об'єкта незавершеного будівництва.

Прибуток, отриманий платником податку від продажу не частіше одного разу протягом звітного податкового року будинку, квартири чи кімнати (включаючи землю, що знаходиться під таким об'єктом нерухомого майна, або присадибну ділянку), оподатковується за ставкою податку 13% (з 01.01. 2007 р. – 15%). Зазначений прибуток розраховується як додатна різниця між доходом, отриманим внаслідок продажу такого об'єкта нерухомості, та витратами, понесеними на його придбання (будівництво), зменшена на 10% у розрахунку за кожний рік володіння такою нерухомістю, починаючи з другого календарного року, наступного за роком набуття власності на таку нерухомість, а саме за формулою:

$$П = (Д-В) \cdot (1-0,1 \cdot (P-1)),$$

де $П$ – оподатковуваний прибуток;

$Д$ – дохід, отриманий платником податку внаслідок відчуження об'єкта нерухомості;

$В$ – витрати, понесені платником податку у зв'язку з придбанням такого об'єкта нерухомості;

$Р$ – кількість повних або неповних календарних років, протягом яких об'єкт нерухомості перебував у власності платника податку (спільній сумісній власності з іншим членом подружжя).

При цьому сума податку з такого прибутку не може бути меншою за суму мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому відбувається відчуження такого об'єкта нерухомості.

Прибуток, одержаний від продажу протягом звітного податкового року більш ніж одного об'єкта нерухомості, розраховується як додатна різниця між доходом, отриманим внаслідок продажу такого об'єкта нерухомості, і витратами, понесеними на його придбання (будівництво), та оподатковується за ставкою 13% (з 01.01.2007 р. – 15%). У такому ж порядку оподатковується прибуток від продажу об'єкта незавершеного будівництва. При цьому сума податку з такого прибутку не може бути меншою за суму мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому відбувається відчуження такого об'єкта нерухомості.

11. Оподаткування операцій з продажу або обміну об'єкта рухомого майна. Дохід платника податку від продажу об'єкта рухомого майна протягом звітного податкового року оподатковується за ставкою 13% (з 01.01. 2007 р. – 15%). Проте, якщо відбувається продаж легкового автомобіля, мотоцикла, моторолера або моторного (парусного) човна, продавець звільняється від сплати податку за умови сплати (перерахування) ним суми відповідного державного мита до бюджету до або під час такого продажу. Якщо один об'єкт рухомого майна обмінюється на інший об'єкт рухомого майна, то кожна зі сторін договору міни сплачує 5 % від суми податку.

12. Оподаткування доходу, отриманого платником податку внаслідок прийняття ним у спадщину коштів, майна, майнових чи немайнових прав. У багатьох країнах оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб підлягає спадщина, причому податкова ставка часто залежить від розміру спадщини, а також від ступеня родинних зв'язків між особою, яка залишила спадок, та особою, яка отримує спадщину.

Об'єкти спадщини оподатковуються таким чином.

1. При отриманні спадщини членами сім'ї першого ступеня споріднення:

- а) за нульовою ставкою до вартості власності, визначеної у наведених вище підпунктах «а», «б», «д», що успадковується іншим членом подружжя спадкодавця;
- б) заставкою 5% до вартості власності, визначеної у підпунктах «а», «б», яка успадковується членом сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення, що не є членом його подружжя; вартості власності, визначеної у підпункті «г» у разі успадкування її членом подружжя спадкодавця; суми коштів, яка не перевищує стократного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на початок року, в якому така спадщина успадковується членом сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення, що не є членом його подружжя;
- в) за ставкою 13% (з 01.01. 2007 р. – 15%) до вартості власності, визначеної у підпункті «г», що успадковується членом сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення, що не є членом його подружжя; вартості власності, визначеної у підпункті «в», яка успадковується членом сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення; суми перевищення коштів над сумою стократного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на початок року, в якому така спадщина успадковується членом сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення, що не є членом його подружжя.

2. При отриманні спадщини спадкоємцями, що не є членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення, – за ставкою 13% (з 01.01. 2007 р. – 15%) до будь-якого об'єкта спадщини.

3. При отриманні спадщини будь-яким спадкоємцем від спадкодавця-нерезидента – за ставкою податку, збільшеною вдвічі (30%) до будь-якого об'єкта спадщини.

4. Якщо спадкоємець отримує доходи у вигляді плати за використання права інтелектуальної (промислової) власності спадкодавця, в тому числі у вигляді роялті, то такі доходи оподатковуються при нарахуванні (виплаті) за їх рахунок за ставкою 13% (з 01.01 .2007 р. – 15%) незалежно від того, чи є їх отримувач спадкоємцем першого ступеня споріднення, чи ні, а якщо спадкодавцем є нерезидент, – то за подвоєною ставкою.

13. Оподаткування операцій із заміщення втраченої власності. Якщо платник податку втрачає належний йому на правах власності застрахований об'єкт майна внаслідок його викрадення, зруйнування чи визнання непридатним для використання за наявності обставин непереборної сили, чи внаслідок його змушеної заміни з інших підстав, то такий платник податку при отриманні суми страхового відшкодування зобов'язаний витратити її на відновлення такого майна чи придбання нового майна, аналогічного втраченому, на його заміну. При цьому для рухомого майна заміна (відновлення) має бути здійсненою до кінця календарного року, наступного за роком, у якому відбулася така страхова подія; для нерухомого майна заміна (відновлення) має бути здійсненою до кінця другого календарного року, наступного за роком, у якому відбулася така страхова подія.

Якщо платник податку, який отримав страхове відшкодування, не здійснює таку заміну (відновлення) протягом зазначених строків, то сума страхового відшкодування включається до складу відповідного річного оподатковуваного доходу такого платника податку [12, с. 90-99].

На основі вище викладеного можна зробити наступні **висновки**:

1. Порядок оподаткування окремих видів доходів фізичних осіб безпосередньо залежить від джерела і сумарного розміру одержуваного ними доходу.
2. Механізми реалізації податкової політики щодо їх застосування відносно фізичних осіб потребують подальшого вдосконалення (диференційного підходу до сплати ними податків)

Список використаних джерел

1. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04. 1997 р. (зі змінами і доповненнями). – www.rada.gov.ua
2. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05. 2003 р. (зі змінами і доповненнями). – www.rada.gov.ua.
3. Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки та збори» від 20.05. 1993 р. (зі змінами та доповненнями). – www.rada.gov.ua.
4. Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 28.06. 1999 р. (зі змінами і доповненнями). – www.rada.gov.ua.
5. Білик М.Д., Золотко І.А. Податкова система України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К., 2000. – 164 с.
6. Бутинець Ф.Ф., Шатило Н.В. Податковий облік в Україні. – Житомир, 1998. – 927 с.
7. Гега П.Т., Доля Л.М. Основи податкового права: Навч. посібник. – К.: Лібра, 2003. – 272 с.
8. Завгородній В.П. Податки і податковий контроль. – К.: Лібра, 2000. – 430 с.
9. Мельник В.М., Грицаєнко І.А. Оподаткування підприємницької діяльності. – Ірпінь, 2003. – 173 с.
10. Мельник П.В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці: Навчальний посібник. – К.: Лібра, 2004. – 362 с.
11. Податкова політика в Україні: реалії і перспективи. Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників. – Т. 26: У 2 кн. – Кн. 1: Міжвідомчий науковий збірник / Мін-во фінансів України; Державна податкова адміністрація України; Науково-дослідний інститут «Проблеми людини». – К., 2001. – 1254 с.
12. Пріб К.А. Податкова система / Наук. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. М.Ю. Коденської. – К.: Університет «Україна», 2005. – 266 с.

Аннотація. На основі законів України, нормативно-правових актів и научно-исследовательских трудов ведущих отечественных ученых экономического направления раскрыта экономическая сущность налогообложения, осуществлена аналитическая работа по вопросам обоснования необходимости совершенствования налоговой системы.

Ключевые слова: налогообложения, порядок, доход, продажа, начисления.

Summary. On the basis of laws of Ukraine, normatively-legal acts and research labours of leading home scientists of economic aspiration economic essence of taxation is exposed, analytical work is carried out on questions the ground of necessity of perfection of the tax system.

Keywords: taxations, order, acuests, sale, extracharges.